

Hamvasztás és kísérleti régészet

Egy késő bronzkori halotti máglya rekonstrukciója

Fülöp Kristóf

80

Kevés dolgról mondhatjuk el, hogy időtlen és változatlan. A halál ténye és következménye ugyanakkor háromezer éve, a késő bronzkor idején is éppen olyan elkerülhetetlen és fájdalmas volt, akárcsak ma.

A halál most is és akkor is egyet jelentett a végérvényes változással. Azonban, hogy miképpen éljük meg a halál pillanatát, illetve, hogy a temetés során az elhunyt személyétől milyen rítusokon keresztül veszünk végső búcsút, mind a mai napig kulturálisan igen sokszínű.

A késő bronzkor időszakában az egyik ilyen speciális rítust a test elhamvasztása jelentette. A különféle etnográfiai adatokból és történeti forrásokból tudjuk, hogy a hamvasztás egy összetett és számos elemében ritualizált esemény. A temetési szertartás központi és a kívülállók számára is látványos

fázisa. Azonban az eseményeknek e sokszínűségét régészeti-
leg csak a sírba helyezett test apróra töredezett maradványain, a megolvadt bronztárgyakon, a sérült és gyakran hiányos kerámiaedényeken és olykor egy-egy máglya helyének lenyomatán keresztül érzékeljük. Ahhoz, hogy e töredékes leletanyagból az események egy-egy mozzanatát rekonstruálni tudjunk, a régészet hagyományos módszerein túl más tudományágakat és módszereket is segítségül kell hívnunk. Az antropológia és a különféle természettudományos vizsgálatok mellett a régészetnek egy kevésbé ismert ága a kísérleti régészet. Az ennek jegyében végrehajtott rekonstrukciós kísérletek lehetővé teszik, hogy a töredékes leletanyag mögött rejtőző, mozaikos történetek szálait összefonjuk, és az események régészeti-
láthatatlan pillanataiba nyerjünk betekintést.

Az 1000°C-kal égő kísérleti máglya a késő bronzkori edénymásolatokkal és az elhunytat modellező disznóval

©Határtalan Régészet - Archeológiai magazin

81

Amikor 2017 és 2018 tavaszán egy hasonló rekonstrukciós kísérlet során máglyát építettünk, a késő bronzkori temetkezési szokások megértése volt a célunk. A halotti máglyára az elhunytat modellezve egy vászonba tekert disznót, köré pedig különféle ételmellékletekkel megtöltött bronzkori edények és bronztárgyak másolatait helyeztük, majd az egészet meggyújtottuk...

1. A faanyag beszerzése. Noha ma Magyarországon száraz és jó minőségű faanyagot viszonylag sok utánjárással lehet csak beszerezni, addig ez az őskorban lényegesen egyszerűbb volt. Előfordulhatott azon-

ban, hogy a faanyag minősége vagy éppen típusa fontos szerepet játszott, ezáltal a máglya megépítése is nagyobb energiabefektetéssel járt. A Tróját hősiiesen védő Hektór máglyájához a homéroszi eposz szerint a fát a messzi hegyekben kilenc napon át gyűjtötték. Míg a szibériai gilják gyerekeket csak a fiatal lelkeket nem elijesztő, csendesesen égő borókaágakkal lehet elhamvasztani.

Késő bronzkori hamvasztásos sír megégett bögréje, összeolvadt ékszerei és az urnaedénybe helyezett emberi hamvak

2. A máglya megépítése. Mintegy 1,75 köbméternyi tölgyfából 2 méter hosszú, 1 méter széles és 1,3 méter magas máglyákat emeltünk, némileg eltérő építéstechnikával. A felhasznált faanyag minőségén túl a máglya mérete is kifejezője lehetett az elhunyt státuszának. Nem véletlen, hogy az Akhilleusz számára oly kedves Patroklosz máglyája 100 láb magas és 100 láb széles volt. A hamvasztás eseményének reprezentációs, közösségi szerepére utalnak a késő bronzkori pitteni temető kőtüntetett helyszínein kőből kialakított hamvasztási platformok is.

3. A test felhelyezése. A kísérletek során az elhunyt testét az emberhez anatómiailag leginkább közelálló kisebb testű disznót modellezték. Az egyiket juta vászonba csavartuk, míg a másik testére egy réz lemezékszert tekertünk. A temetés önálló és fontos elemét jelentette a test hamvasztást megelőző kezelése. A késő bronzkori sírokba helyezett megolvadt, torzult csüngők, gyűrűk és karperecek az elhunyt öltözékének részét képezték, utalva a test felékszerezésére.

Hamvasztást felügyelő pap Indiában (fotó: Oestigaard 2005, Fig. 1.6)

©Határtalan Régészet - Archeológiai magazin

4. A mellékletek elhelyezése. A késő bronzkori edénymásolatokat a máglya különböző pontjaira, valamint a máglya mellé és alá helyezték. Együttal belsőjükbe különféle ételmellékleteket, többek között kecsketejet, mézet, mangalicaszirt és almát tettünk. Az öntöttbronz tárgyakat a disznó teste köré fektettük. A reprezentáció egy másik fontos elemét jelentette

Manikarnika Ghat. Szent hamvasztási hely Indiában a Gangesz partján (fotó: Arian Zwegers)

a máglyára felhelyezett tárgyak mennyisége és minősége. Azon túl, hogy ezek biztosították az elhunyt túlvilági szükségleteit, a javak így módon történő elpusztításával az elhunyt státusza, gazdagsága is kifejezésre került.

A 19. századi orientalista, Quaritch Wales leírásai alapján tudjuk, hogy a thai királyok testét a máglyára helyezés előtt illatos vízzel mosták meg, majd azt az új király illatszerrel bekente, legvégül pedig a testet fehér ruhába csavarva egy szantálfából készült tárolóban helyezték a máglyára.

hájával borították be. A meggyújtás minden esetben egy szimbolikus pillanat, melyre többek között utalhat a meggyújtó személye és a meggyújtás módja is.

6. Az égés. A kísérleti máglyáink hőmérséklete rendkívül gyorsan, kevesebb mint fél óra alatt elérte az 1000°C-os hőmérsékletet. A disznónak először a zsírszegényebb végtagjai és a koponyarésze kalcinálódott. Az edényekbe helyezett mellékletek ugyancsak látványos átalakuláson estek át. A kecsketej kifutott, a zsiradék fröcsögve megolvadt, míg a méz először karamellizálódott, majd teljesen elégett. A nagy hő hatásá-

A maradványok összegyűjtésének ritualizált kereteire jelenkori példákat is találunk. Japánban a modern krematóriumi hamvasztást követően az úgynevezett *kotsuage* keretében a maradványokat az elhunyt családtagjai gyűjtik össze a lábaktól a fej felé haladva.

Jacques-Louis David: *Patroklosz temetése* (1779)

Egy 10. századi viiking törzsfő máglyájaként szolgáló hajójába alkoholt, különféle füveket és gyümölcsöket, egy levágott kakast és tyúkot helyeztek, valamint egy fiatal nőt is feláldoztak.

Nepálban a meggyújtás a *dagbatti* szertartás keretein belül történik. Ennek során az elhunyt legidősebb fia a máglyát háromszőrkörbejárja, majd a száj környékén szimbolikus elhelyezett szantálfánál gyújtja lángra a halotti máglyát.

Nepálban speciális és öröklött tudással rendelkező papok ügyelnek az égés folyamatára, és hosszú bambuszrudakkal kontrollálják azt; szükség esetén pedig újra is rendezik a máglyát.

5. A máglya meggyújtása. A máglyákat több ponton szalmával gyújtottuk meg. Egyik esetben a máglya alján, a másik alkalommal a tetején, hogy vizsgáljuk az ebből fakadó különböző égésfolyamatokat. A test tökéletes elhamvasztásának céljából az égést fokozhatták, akár még a meggyújtás előtt, akár az égés közben is. Patroklosz testét leölt kiskérődzők

ra a tárgyak sok esetben megrepedtek, megolvadtak. Jóllehet a kísérlet során a máglya önmagában égett, azonban az őskorban már csak a tárgyak gyakori leesése, a test elmozdulása és a feltételezhető további tűztáplálás miatt is a máglya bizonyos mértékű manipulációja is feltételezhető.

7. A maradványok lelocsolása. A máglyák 6–7 óra alatt teljesen leégtek. Ezt követően patakvízzel locsoltuk le őket. A lelocsolással a maradványok egyrészt lehűltek, másrésztől a víz lehetővé tette a krétafehér színűre kalcinálódott emberi maradványok elkülönítését a nagy mennyiségű hamutól és faszéntől. A maradványok lelocsolása e praktikus szempontok alapján a késő bronzkorban is feltételezhető, melyet sok esetben a maradványok antropológiai vizsgálata is megerősít. Patroklosz máglyája hasonló idő alatt, egy éjszaka alatt égett le, és a maradványokat „lángszínű borral” locsolták le.

8. A maradványok összegyűjtése. A hamvasztásos kísérleteink a tűz manipulálása nélkül is sikeresek voltak. A test az első esetben részlegesen, míg a második kísérlet során teljesen elhamvadt. Számos kerámia- és fémtárgy használhatatlanná torzult és összetöredezett. A késő bronzkor idején a változatos mennyiségben összegyűjtött, olykor szelektált vagy anatómiai rekonstruált hamvakat urnaedény-

Almával és vajjal töltött bronzkori edénymásolatok a máglyára helyezve

A felülről meggyújtott, ezért eleinte csak a felső részén égő máglya

A leégett máglya maradványainak vízzel történő lelocsolása

Késő bronzkori temető szórt hamvasztásos és urnás temetkezései

be vagy valamilyen szerves anyagba csomagolva a sírgödör aljára helyezték. A halottal együtt átalakuló tárgyakat szintén a sírba tették, akár a hamvakra, akár a hamvaktól távolabb. Az *Iliászban* Patroklosz maradványait egy arancsészébe helyezték hájjal betakarva.

A hamvasztás tehát a bronzkortól egészen napjainkig a temetések egy kiemelt és több fázisból álló eseménye. A máglyakísérletek tapasztalatai, kiegészülve a régészeti megfigyelésekkel és írásos adatokkal, pedig lehetővé teszik számunkra, hogy e temetési szertartás eddig láthatatlan elemeit rekonstruáljuk. Szemünk előtt való megelevenedése által a régészeti leletanyag új színben és eltérő formában tűnik fel. A test többé már nemcsak a sírgödör aljára szórt hamvak kisebb-nagyobb kupaca, hanem egy látványos és számos elemében ritualizált átalakulási folyamat legvégző eredménye. Ahogy a fák sem csupán hamvakra helyezett oldaltöredék, hanem egy, a máglyán az elhunyt lábához állított és az útravaló tárolására szolgáló edény, mely a máglyáról leesve apró darabokra tört.

